

FEDERICI, SILVIA

**Kapitalizam apsorbira
besplatni ženski rad**

*Omladinke borci dalmatinskih
partizanskih jedinica na Dinari, godine
1943.*

FEDERICI, SILVIA

Kapitalizam apsorpira besplatni ženski rad

Sa Silvijom Federici razgovarale smo u sklopu devete godišnje konferencije časopisa *Historical Materialism* pod nazivom “Weighs Like a Nightmare”, održane na londonskom SOAS-u.⁰¹ Federici je na završnoj plenarnoj sesiji održala predavanje “Occupy Reproduction: Movements, Commons and the Grand Domestic Revolution”.

Razgovor vodile: **Vedrana Bibić i Ankica Čakardić**

Silvia Federici (1942, Parma, Italija), feministička aktivistkinja, književnica i profesorica. Jedna je od suosnivačica Internacionalnoga feminističkog kolektiva (1972) koji je pokrenuo međunarodnu kampanju Nadnice za kućni rad (Wages for Housework). Devedesetih, nakon rada u Nigeriji, postaje aktivna u antiglobalizacijskom pokretu i američkom pokretu za ukidanje smrtne kazne. Suosnivačica je Povjerenstva za akademske slobode u Africi, organizacije posvećene širenju potpore za afričke studente/ice i profesore/ice u borbi protiv strukturnih prilagodbi afričkih ekonomija i obrazovnih sustava. Od 1987. do 2005. drži kolegije internacionalnih i ženskih studija te političke filozofije na Sveučilištu Hofstra u Hempsteadu, New York, gdje postaje profesorica emerita.

Napisala je brojne knjige i članke o filozofiji, kulturi, obrazovanju, feminističkoj teoriji i ženskoj povijesti, a u posljednje vrijeme bavi se i feminističkom rekonstrukcijom zajedničkih dobara (*commonsa*) te proučava Occupy pokrete. Njezina najutjecajnija knjiga je *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*, a 2012. izdaje zbirku tekstova koje je objavljivala u periodu od 1975. do danas pod nazivom *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*.

Kada govorimo o ženama, govorimo o reproduktivnom radu

- U knjizi *Caliban and the Witch*, kao i u esejima iz *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*, tvrdite da reprodukcija radne snage nužno ovisi o eksploataciji ženskog tijela. U velikom broju suvremenih analiza kapitalističkog sustava ovo se pitanje zanema-

ruje. Zašto smatrate da je za učinkovit otpor protiv neoliberalnog kapitalizma nužno razumjeti rodnu dinamiku akumulacije kapitala i reproductivnog rada?

Nekoliko feminističkih autorica analiziralo je vezu između kapitalizma i eksploatacije žena – sjetite se Marie Mies, Mariarose Dalla Coste, Ariel Salleh i drugih ekofeminističkih autorica. Kad je riječ o “ženskom”, smatram da sve ljudske aktivnosti imaju društveni karakter, tako da ne vjerujem u argumente vezane uz ono “prirodno”. Same biološke razlike nemaju unaprijed određeno značenje. One dobivaju značenje unutar društveno-kulturnog konteksta koji propisuje vrijednosti, a na temelju kojih se potom donose odluke. Historijski materijalizam pretpostavlja da su ljudska iskustva i vrijednosti češće društveno određeni kroz procese borbe i/ili pregovaranja nego što su prirodno dani.

Važno je pridati posebnu pozornost eksploataciji žena unutar kapitalističkog načina proizvodnje jer su žene u kapitalističkom društvu subjekti procesa reprodukcije – reprodukcije individua, društava i radne snage. Kada danas govorimo o “ženama”, zapravo govorimo o reproductivnom radu u svim njegovim aspektima, iako mnoge žene uz to rade i za nadnicu. To znači da analizirajući promjene društvenog položaja žena možemo saznati mnogo toga vezanog uz promjene u organizaciji reproductivnog rada te odnosa unutar obitelji. Važno je istaknuti da je tijekom čitave povijesti kapitalizma postojala čvrsta veza između devalvacije ženskog rada (plaćenog i neplaćenog) i obezvrjeđivanja reproductivnog rada, odnosno aktivnosti koju taj rad stvara. Kada danas gledamo na kapitalizam iz “ženske” perspektive, svjedočimo dubokoj krizi socijalne reprodukcije s kojom smo suočeni u svim dijelovima svijeta. Za kapital i državu i dalje je iznimno važno kontrolirati žensku seksualnost i reproductivni kapacitet.

— Koje je Vaše mišljenje o poziciji ljevice danas, postoji li uopće izvanparlamentarni artikulirani ljevičarski pokret? Kako vidite poziciju feminizma unutar ljevice i lijevih strategija?

Ljevica je uistinu općenit pojam pa je teško govoriti o njezinoj poziciji imajući u vidu njezine brojne varijante – unutar ljevice postoje različite grupacije koje na mnogostruke načine artikuliraju probleme. Ono što mogu reći jest da starija ljevica, a pod tim mislim na

trockiste i maoiste, pomalo gubi na utjecaju, kako mi se čini. Naravno, i ovo ovisi o krugovima u kojima se kreće, a situacija je također drugačija u pojedinim zemljama. U SAD-u svakako postoji široko polje socijaldemokratske ljevice.

Uvijek sam se smatrala dijelom “ljevice”, ali u stvarnosti sam kao feministkinja godinama morala ulaziti u sukob upravo s tom ljevicom. Sada je teško zamisliti koliko se muška ljevica protivila ženskom ljevičarskom pokretu, da ne spominjem nadnice za kućni rad. Morala sam ulaziti u sukob i s nekim ljevičarkama, koje su nas optuživale da smo reformistice i da želimo institucionalizirati položaj ženâ u kućanstvu. Ljevica je prihvatila feminizam tek kad su žene napustile grupe u kojima su dominirali muškarci. Kao što sam prije rekla, muška ljevica, počevši od marksista, još nije inkorporirala u svoju teoriju i politiku pitanja koja su od najveće važnosti za žene, ali i za kapitalističku klasu, jer kapitalisti razumiju važnost kućanskog rada, obitelji, rađanja s obzirom da ovisi o tim institucijama za reprodukciju radne snage. Shvaćaju da su seksualni, obiteljski i rodni odnosi *proizvodni odnosi*, ono što marksistička ljevica, uz nekoliko iznimki, tek počinje prepoznavati.

Ipak, došlo je do nekih važnih promjena – posljednjih sam godina razgovarala s mnogim borbenim⁰² aktivistima koji su zainteresirani za feminizam i podržavaju ga. Također sam svjedočila da je uloga žena u Occupy pokretu bila značajna.

Kritika afektivnog rada

— Na ovogodišnjoj devetoj konferenciji časopisa *Historical Materialism* u sklopu feminističkog i marksističkog *streama* postavilo se pitanje o razdvajanju feminističkih od općih marksističkih panela – što mislite o praksi razdvajanja spomenutih panela?

Mislim da ne bi trebalo dolaziti do razdvajanja, ali u stvarnosti se teorijska razina reflektira na praktičnu, što znači da su pitanja koja se tiču ženâ i reprodukcije (središnja pitanja marksističko-feminističke kritike) i dalje u velikoj mjeri ženska pitanja. Danas je gotovo nemoguće naći marksistički tekst koji je napisao muškarac, a koji se bavi dječjim odgojem i pedagogijom, nje-

- 01 The School of Oriental and African Studies, University of London
02 Militant, op. prev.

Ariel Salleh

FEDERICI, SILVIA

Kapitalizam absorbira besplatni ženski rad

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2013.

03 Care work, op. prev.

04 Silvia Federici, "On Affective Labour", u: "Cognitive Capitalism, Education and Digital Labour", ur. Michael A. Peters i Ergin Blut, 57-74 (New York, Peter Lang, 2011)

govateljskim radom⁰³ i brigom o djeci, starijima i bolesnima ili seksualnim radom, zbog toga što se ovim poslovima i dalje najčešće bave žene.

Ipak, mlađi aktivisti su počeli prevladavati rodnu podjelu. U SAD-u postoje radikalni mladi muškarci koji se organiziraju protiv nasilja nad ženama i transrodnim osobama. Ali oni su još uvijek tek iznimke. Često sam tvrdila da marksisti moraju imati hrabrosti baviti se i ovim temama ako žele biti relevantni faktori u borbama 21. stoljeća – pitanje "reprodukcije", shvaćeno u najširem smislu riječi, svakako je najznačajnije. Moguće je da će uspjeh marksističko-feminističkih panela, nakon kojih su mnogi ostajali raspravljati, donijeti neke promjene, makar na konferenciji Historical Materialism.

- **Primjećujemo da se u središtu marksističko-feminističkih rasprava često nalazi pitanje afektivnog rada, što se može smatrati problematičnim zbog teza o "nematerijalnosti" afektivnog rada. Ako proširimo koncept reproduktivnog rada i povežemo ga s radom koji proizvodi robu u kapitalističkom načinu proizvodnje, vidite li ikakve mogućnosti za napredak prema ujedinjenoj radnoj teoriji vrijednosti? Kako usporediti, međusobno mjeriti rad utrošen na proizvodnju robe i onaj reproduktivni – ako ne novcem, dodjeljivanjem ekonomske vrijednosti kućanskom radu kroz nadnice?**

Kritična sam prema konceptu "afektivnog rada" koji koriste Negri i Hardt, odnosno prema tvrdnji da sav današnji rad ima tendenciju da postane nematerijalan i afektivan. Mislim da se na ovaj način odbacuje čitava feministička problematika – time govorimo da s obzirom da je sav rad "afektivan", feministička pitanja i koncept nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena više ne igraju nikakvu ulogu. Prije svega, kao što sam napisala u istoimenom članku,⁰⁴ ono što oni smatraju "afektivnim" razlikuje se od uobičajnog shvaćanja te riječi. S druge strane, ogromna je razlika između posla oglašivača (primjer "afektivnog rada") i posla dadilje ili drugih njegovateljskih radnica/ka. Također, kada govorimo o reproduktivnom radu jasno je da ne možemo odvojiti fizički rad od onog emocionalnog (afektivnog). Gdje povući crtu između fizičkog i emocionalnog kada se, na primjer, brinete za dijete?

Vrijednost rada nije određena prema tipu involviranog angažmana u radu, već je rezultat radničkih borbi koje konzekventno određuju i dostupnost toga rada. Naprimjer, povećanje se plaćenoga kućanskog rada generira, između ostalog, i ženskim odbijanjem tog tipa rada. Ipak, dok se god kućanski rad ne bude smatrao stvarnim radom koji najčešće žene obavljaju za svoje obitelji, i dok god taj rad ne bude plaćen, ovakvi će odnosi utjecati na njegovu vrijednost, a time i na visinu nadnice. Poslodavci su svjesni činjenice da žene obavljaju veliku količinu neplaćenog rada, a to ih prati i u radu koji obavljaju izvan kuće. Nije slučajnost da su nadnice ženske populacije redovito niže od plaća muškaraca. I tomu nije tako zato što ih eventualno muškarac uzdržava, već zato što se podrazumjeva da kućanski rad obavljaju besplatno. Kapitalizam apsorbira besplatni ženski rad.

Kontekst akademske zajednice

- **Na završnom panelu konferencije Historical Materialism izjavili ste da biste danas drugačije postavili zahtjeve pokreta Nadnice za kućanske poslove. Možete li nam reći nešto više o tome?**

I dalje podržavam ideju nadnica za kućanski rad, ali također mislim da bismo se urgentno trebali boriti za javna dobra kao što su besplatni domovi, besplatno obrazovanje, besplatne socijalne usluge i javni prijevoz. Danas nailazimo na manje segmente projekta "nadnice za kućanski rad" u primjerima subvencija nekih europskih vlada za obitelji koje brinu o starijim osobama ili bolesnim članovima obitelji. No, i u tim slučajevima kućanstva dobivaju prihode koji su skromni, prilično rijetki i ograničeni. Primjerice, u Italiji postoje subvencije za osobe kojima treba pomoć u svakodnevnom životu, ali da biste ih primili, morate praktički biti slijepi i imati Alzheimera.

Također, politička važnost samog "zahtjeva" ovisi o kontekstu unutar kojega se on pokušava izboriti. Zahtjev za nadnice za kućanski rad u sedamdesetima – u prisutnosti velikoga i borbenog ženskog pokreta – bio je drugačiji nego što bi to eventualno mogao biti danas, posebice kada nema feminističkog pokreta na ulicama koji bi bio u stanju nametnuti neke uvjete i pregovarati s državnim aparaturnama na pozicijama moći.

79

RAST GRADA PRATILA JE I PRAVA EKSPANZIJA ŠKOLSTVA. 1945. U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA BILO JE 26.000 UČENIKA. DVADESET GODINA KASNIJE TAJ BROJ SE UPETOROSTRUČIO — DANAS ZAGREB IMA 120.000 UČENIKA. IAKO JE, NA PRIMJER, SAMO ZA POSLJEDNIH PET GODINA IZGRAĐENO VIŠE OD 400 NOVIH UČIONICA, ŠKOLSKI PROSTOR JE STALNO VELIKI PROBLEM GRADA. SAMO 1965. NAMJERAVA SE DOVRŠITI 100 UČIONICA ZA OSNOVNE ŠKOLE

FEDERICI, SILVIA

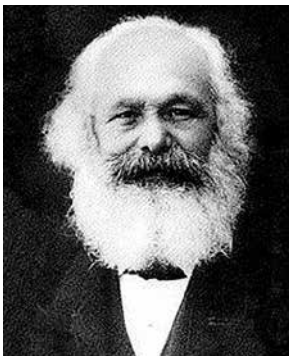
*Kapitalizam absorbira besplatni
ženski rad*

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2013.

- **Koje je Vaše mišljenje o poziciji žena koje se bave filozofijom, napose u okviru akademije, i na koji se način suvremena marksistička teorija bavi “ženskim pitanjem”? I, da proširimo pitanje, vidite li vezu između borbi u tvornicama i na sveučilištima?**

Smatram da je, ukoliko su uvjeti za predavanje i studiranje povoljni, moguće učiniti mnogo pozitivnoga unutar akademske zajednice. Danas to, dakako, više nije slučaj s obzirom da su na većini akademskih institucija studenti/ce u dugovima zbog kredita za školarine i troškove studija pa ponekad rade i tri posla, a profesori i profesorice su prekarni radnici koji imaju prevelike satnice i u konstantnom su strahu od gubitka posla, prijavljuju se svakodnevno na brojne natječaje i sl. Podučavala sam marksističku teoriju i feminizam godinama, ali s vremenom je to postalo frustrirajuće iskustvo. Nakon pada berlinskog zida, mnogi su se studenti i studentice pitali zašto bi i dalje studirali marksizam kad su se Marxove teorije pokazale pogrešnima. Također, mnoge mlade žene su govorile da im feminizam nije koristan jer se ne osjećaju diskriminirano. Ipak, mislim da su se mišljenja promijenila, makar u SAD-u. Kriza i pokret *Occupy* stvorili su novi prostor i otvorenost prema ovakvim idejama. Najveća opasnost rada unutar akademske zajednice jest da ostaneš začahuren unutar svoja četiri zida i da se ne povežeš s vanjskim svijetom. Mislim da je potrebna veza između učionice i vanjskog svijeta – ne samo tvornica nego svih radnih mjesta i ustanova. Kao predavačica, najviše sam truda ulagala u povezivanje svojih studenata s imigrantskom zajednicom koja je živjela u blizini sveučilišta. Tražili smo načine kako im osigurati neke od školskih resursa. Ali, prije svega, najvažnije je bilo prevladati jaz između sveučilišta i zajednice, pa u sklopu ovog procesa promijeniti shvaćanje studenata o tome tko proizvodi znanje i zašto ljudi migriraju.

Karl Marx

Žene u vrijeme krize

- **Je li moguće kritizirati mjere štednje iz materijalističko-feminističke perspektive? Mnoga istraživanja pokazuju da mjere štednje ne utječu posve jednako na muškarce i žene, i sami ste o tomu pisali više puta. Koje su prema Vašem mišljenju glavne razlike?**

Mjere štednje se svakako mogu komentirati iz materijalističko-feminističke perspektive jer se upravo od žena i očekuje da svojim radom apsorbiraju rezove. Stoga, iako rezanje troškova, prekarizacija i demontaža države blagostanja utječu na sve nas, ti procesi posebno utječu na žene koje sve češće žive same s djecom i rade potplaćene poslove (s gotovo uvijek nižim nadnicama od nadnica muškaraca) pa u mnogim slučajevima jedva spajaju kraj s krajem.

U SAD-u je već stotine tisuća žena izgubilo poslove zbog krize ili relokacije. Ali nisu rezana samo radna mjesta – većina žena sada mora skupo plaćati različite vrste usluga. Dodamo li tome zamrzavanje plaća, porast troškova života i činjenicu da se zbog reforme zdravstvenog sustava i općenito socijalnih službi velik dio posla vratio u kućansku sferu, vidimo da danas većina žena živi na rubu stalne krize, preopterećene su, iscrpljene, nemaju vremena za sebe, nemaju vremena za brigu o vlastitom zdravlju, “slobodno vrijeme” provode njegujući druge i često nemaju mogućnosti da se opuste u krugu obitelji do subote ujutro, ukoliko tada ne dođe do novih kriza i obaveza.

Ono što kao prvo moram reći jest da je sama riječ “štednja”⁰⁵ zbunjujuća. Politike koje vlade nameću pod izlikom mjera štednje izravno devalviraju reprodukciju radničke klase. Kriza nesumnjivo više pogađa žene nego muškarce jer se one moraju suočiti sa spomenutom devalvacijom na dvije fronte: kod kuće i na radnom mjestu. Kako sam već istakla, žene su mahom odgovorne za djecu i starije tako da upravo na njih utječu rezovi direktno vezani uz dječju skrb i njegu o starijima. Smanjenje ili zamrzavanje plaća također više utječe na žene jer su im plaće u startu niže. I američka hipotekarna kriza je najviše utjecala na žensku populaciju, pogotovo na obojene žene koje su dobile najnepovoljnije kredite, što je u konačnici uzrokovalo to da su upravo one u velikom broju slučajeva izgubile svoje domove.

- **Postoje li konkretni feministički odgovori i strategije za rješavanje ekonomske krize? I, budući da pratite recentne borbe za javna dobra, što nam možete reći o poziciji studentica u borbi za besplatno obrazovanje?**

Osim angažmana u borbi za plaće, primijetila sam da se žene u vrijeme krize (koja sad već postaje endemična) prestaju bojati, dižu svoj glas i u mnogim sluča-

jevima reorganiziraju reprodukciju na mnoge kolektivne načine kako bi rastegnule kućni budžet i jedna drugoj pružile potporu. Na ovaj način žene su postale nositeljice društvenih pokreta, kao naprimjer *piqueteras*⁰⁶ u Argentini 2002. godine (mnoge inspirirane udrugom The Mothers of the Plaza de Mayo⁰⁷). Zauzele su i blokirale ulice, kuhale na ulicama i vodile plenuma u svojim četvrtima. Žene u Indiji su danima organizirale marševe zahtijevajući distribuciju zemljišta. U mnogim dijelovima Latinske Amerike vodile su svakodnevne bitke s lokalnim gradskim vlastima kako bi se osigurao dovod pitke vode u njihove četvrti, popločile ulice ili izgradila škola. Kako same žene kažu – borba je postala dio svakodnevne reprodukcije. Morate se boriti za sve kako biste preživjeli.

Kad je riječ o studenticama, primjerice, američke studentice su uključene u borbu za besplatno obrazovanje jednako kao i studenti, bar iz onoga što sam vidjela u New Yorku. Unutar studentske i profesorske organizacije Strike Debt, koja se bori za ukidanje studentskog duga i protiv komercijalizacije obrazovanja, studentice su među najboljim organizatorima i govornicima. Problem je u tome što žene najčešće imaju više odgovornosti i zaduženja nego muškarci, što ograničava vrijeme koje mogu posvetiti borbi. Također su svjesne da pitanja kao što su obrazovanje i studentski dug imaju drugačije posljedice za muške, ženske i transrodne studente/ice. Kako bi mogle ravnopravno sudjelovati u borbi, žene trebaju posebnu potporu, primjerice organiziranu skrb za djecu.

Direktna demokracija i utopijski studiji

- **Na predavljanju novog broja časopisa *Socialist Register* na konferenciji HM, Alex Callinicos je rekao kako je jedina moguća emancipatorna praksa ostvariva kroz formalnu reprezentaciju. Što mislite o direktnoj demokraciji i utopijskim studijima kao eventualnim elementima za stvaranje nove emancipatorske strategije?**

Ovo je pitanje danas mnogima od ključne važnosti, pogotovo u Španjolskoj u kojoj trenutno prosvjeduju tisuće ljudi koje, čini se, tim prosvjedima ne mogu polučiti nikakvu političku ili institucionalnu promjenu.

Međutim, u posljednje vrijeme možemo vidjeti kako sve manje ljudi vjeruje da će predstavnička demokracija osigurati neke bitne političko-ekonomske promjene. Kako bi bolivijski *compañeras* rekli, dijelimo osjećaj da vas mogu smijeniti upravo oni koji vas predstavljaju. Direktna demokracija također ima svojih manjkavosti. U današnjim uvjetima samo oni koji nemaju obiteljskih obaveza ili imaju hrabrosti javno nastupati mogu uistinu direktno participirati.

Što se tiče “utopijskih studija”, skeptična sam prema njima, iako mogu pomoći u obogaćivanju naše imaginacije i često su inspirirani već postojećim praksama. Poanta je promijeniti svijet sada i imati dobar omjer snaga na terenu. Ako nam utopijski studiji na bilo koji način mogu pomoći, dobrodošli su.

S engleskoga prevela Vedrana Bibić.

Redaktura i lektura: Ankica Čakardić.

- 06 Argentinske aktivistkinje, nezaposlene žene i radnice koje djeluju u sklopu pokreta Piquetero, op. prev.
- 07 Argentinska udruga majki čija su djeca nestala u razdoblju vojne diktature od 1978. do 1983. godine, op. prev.